

The article investigates one of the different types of the portrait art that took place in the creative art and graphic art of the precarpathian painters. This type is in particular an image of a child. This article considers art works of O. Novakivsky, O. Kurylas, Y. Pstrak, Y. Pankevych, O. Kulchytska, M. Zoriy and others. This article as well considers the topic of maternity and successful childhood that left an important trace in the creative activity of the Precarpathian painters of the XXth century.

Key words: artists, Prikarpatya, portrait, appearance of child.

УДК 745 (447.8)

Олена Дяків

ХУДОЖНЬО-ЕСТЕТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ЗАХІДНОПОДІЛЬСЬКОГО ОДЯГУ СЕРЕДИНИ XIX – ПОЧАТКУ XX ст.

До середини XIX ст. сформувались основні риси народного одягу Західного Поділля, за допомогою якого народ нагромаджував і зберігав свій досвід і кращі традиції. Специфічними особливостями визначався одяг Західного Поділля, де особливо тривалим було панування Польщі, що зумовило наявність спільних рис в одязі. Схожість природно-географічних умов, характеру господарської діяльності, етнічна й антропологічна спорідненість спричинили спільні ознаки в комплексах одягу подолян і поляків.

Ключові слова: традиції, натільний одяг, поясний одяг, стеговий одяг, орнамент, крій.

Актуальною є потреба поглибленого дослідження народного одягу Західного Поділля як невід’ємного елемента мистецької спадщини, що містить невичерпний народознавчий етнографічний матеріал для використання та застосування його в сучасній практиці дизайнерів-модельєрів, художників декоративно-прикладного мистецтва.

Мета – визначити генезу та зміни, що відбулися в період із середини XIX – початку XX ст. у формуванні основних компонентів одягу і які позначилися на художньо-естетичних ознаках цього виду народного мистецтва.

У середині XIX ст. для виготовлення вбрання використовувалися матеріали як домашнього, так і фабричного виробництва, що було пов’язано з виникненням мануфактур. Сировиною для матеріалів традиційного одягу було рослинне волокно, вовна, шкури тварин, що оброблялися цілорічно, поетапно, у визначені народним календарем терміни. Вирощували сорти **льону-довгунця, коноплі**, з яких виготовляли м’які лляні полотна, а більш щільні конопляні саморобні тканини виготовляли з однорідної та неоднорідної нитки й вони були різної щільності, фактури, кольору. Іноді матеріал зберігав природний колір або фарбувався. Виготовляли різні вовняні тканини, на якість яких впливали властивості волокон різних порід овець. У селах були свої ремісники, що забезпечували процес виготовлення одягу: ткачі, кравці, стельмахи, кушніри.

Так, у спогадах І. Зельського про село Залісся Борщівського повіту згадуються “спеціалісти, що ткали чудові запаски переткані сухозліткою, а також плахти (обгортки) та крайки. У кожному господарстві сіяли коноплі, льон, з яких виготовляли холошні (штани), сардаки та інші частини одягу, селяни годували багато овець” [9, с.640]. У Бучачі виробляли грубе полотно й таке ж сукно, із сукна виготовляли “сіряки узористі”, які на переді вишивали кольоровими нитками.

З кінця XIX ст. починають застосовувати **бавовняне полотно, шовкові нитки, гарус**, їхнє використання в прядиві зробило ці тканини тоншими, збагатило їхню колористику. **Сукно** ткали так само, як і полотно, неваляне сукно йшло на виготовлення обгортки. Для пом’якшення сукна його спеціально обробляли: били в ступі й шили з нього верхній та поясний чоловічий одяг. Також використовувалися **вибійні тканини**, оздоблені ручною вибією, які називалися “**димками**”, проте із часом фабричні витісняють вибійні тканини. З хутра та шкури овець шили верхній і нагрудний безрукавний одяг.

Наприкінці XIX – на початку XX ст. у селі набувають поширення фабричні тканини, що мають назву “**крам**” (оскільки його продавали в сільських крамницях). У селі з’являються нові форми одягу, що мали назву “**міська пандита**”. Замість білих штанів із власного полотна чоловіки носили вже “**райтки**”, пошиті з грубого матеріалу (“штрукс”). Сорочок не носили вже поверх штанів, їх опоясували крайкою. Зовсім зникли зимові штани-холошні. Дівчата переста-

ли носити чоботи, замінивши їх черевиками або півчеревиками. Почали також зникати обгортки (горботки), їх замінили спідницями. Майже зникли чудові рантухи на головах старих жінок, що носили їх тільки на великі свята. Проте майже до 50-х років XX ст. залишалися вишиті сорочки, запаски, лейбики (кептарі), кожухи. Гарні чоловічі капелюхи власного виробу – невисокі, з малими крисами носили й далі, але більше на свято, а в будні дні – фабричні кашкети. Поєднання фабричних тканин із саморобними привело до певної рівноваги в їх використанні. По-перше, ураховувалися властивості новітніх тканин і їх було вдало застосовано у створенні нових форм одягу.

Велику роль відіграли в збереженні традицій українські громадсько-культурні, науково-дослідницькі організації: товариство “Просвіта”, НТШ, “Союз Українок”. Ці організації, зокрема “Союз Українок”, допомагали в організації етнографічних виставок. Так, “восени 1909 р. село Денисів взяло участь у етнографічній виставці в місті Стрию, збіркою місцевого одягу. Збірку відзначено срібною медаллю” [2, с.246].

Філії культурно-просвітницьких організацій діяли по всій території Тернопільської області. Відкривалися курси крою та шиття, вишивки, куди залучали до творчої праці жінок, дівчат, влаштовувалися так звані покази національної ноші. Такий показ проводився в місті Тернопіль у 1930 р., де було представлено “одяги з різних повітів нашого краю, що коштувало чимало трудів і коштів. Влаштовано величний показ, на якому було багато людей з повіту. Щоб залишилась згадка по цій удалій імпрезі, пані задумали зробити спільну знімку” [8, с.159].

Одяг можна класифікувати, залежно від статі людини, на **чоловічий** і **жіночий**, а ці групи, у свою чергу, підпорядковують вікові підгрупи. Зокрема, жіночий одяг поділяється на дівочий, одяг для жінок середнього віку й жінок похилого віку. В основний комплекс убрання входять групи **натільного** (сорочка), **поясного** або **стегового** (двоплатова запаска, обгортка, спідниця, холошні, штани-портки, гачі). На акварелях Ю.Глогівського зображено комплекс жіночого вбрання із села Трудове Тербовлянського району, що складався із саморобної сорочки, двоплатової запаски та сіряка, але, як свідчать ті ж самі акварелі, у поясному одязі набуває поширення вид зшитого стегового одягу спідниця-“димка”. Доповнювалися ці комплекси **нагрудним безрукавним** одягом (горсетки, кабати, камізельки) і **верхнім** (польки, сіряки, кожухи).

Натільний одяг-сорочка виготовлялася з лляного полотна або суміші волокон льону й коноплі, пізніше, із середини XIX ст., почали використовувати фабричні бавовняні тканини. Чоловічі й жіночі сорочки, залежно від їх призначення, статку сім’ї, шилися з полотна різної якості. Повсякденні сорочки на відміну від святкових декоровані більш стримано й мали різні відтінки кольору (сіруваті, жовтаво-охристі). У святкових сорочках використовувалися добре вибілені полотна й це було своєрідним естетичним еталоном і загальнослов’янською традицією, що сягає сивої давнини [15, с.59].

Найдавніші форми **сорочки** – це **давні, додільні** сорочки із широкими рукавами, округлим вирізом горловини, що густо призбирував обшивку з вузьким розрізом пазушки¹. Пізніше, з появою зшитого поясного одягу, почали виготовляти короткі жіночі сорочки “до підточки”, які часто одягали окремо від “підточки” [17, с.62]. Виходячи з варіантів крою, що були поширені в Україні наприкінці XIX ст. на території Західного Поділля, набула поширення **тунікоподібна** сорочка з плечовими уставками. **Уставки** – це прямокутні або трапецієподібні шматки тканини, що вишивалися між передньою і задньою пілками по основі або пітканню стану сорочки. Уставки розширювали плечову частину сорочки й робили більш об’ємними горловину та рукави. Ширина уставки відповідала половині ширини саморобного полотна, рукав до уставки пришивався непризбираним. Цей тип тунікоподібної жіночої сорочки є найбільш архаїчним і побутовував переважно в усіх слов’янських народів. Сорочки уставкового типу з невеликими комірами або відкладним стоячим коміром були поширені в Монастириському, Гусятинському, Бучацькому районах, зокрема, у Бучачі носили “сорочки з високим подвійним ковніром, краї якого були “фризовані”, довгі рукави сорочки закінчені “фризованими” манжетами” [1, с.470]. Для південно-західних районів Борщівщини, Заліщиків форма крою сорочок була двоюкою: сорочки з уставками та із цільнокроєним рукавом, де верхня частина мала форму уставки.

¹ ТКМ інв. № ТКМТ – 2242.

Оформлення горловини, її обробка завжди композиційно пов'язувалися з оформленням низу рукавів, які або рясно призбирувалися (на Бучаччині), або викінчувалися манжетами. До локальних особливостей, окрім крою, належить орнаментация. Принцип розміщення орнаменту на сорочках мав практичну й естетичну мету. Залежав від крою сорочки та інших елементів одягу, а прикрашалися ті частини, що не закривались іншим одягом.

У північних районах, що розташовані поблизу Східного Поділля, Волині, декорували уставки, горловину, манжети, пазушку. Для Борщівщини, Заліщиків характерним було декорування всієї площини рукава, що мав тридільну композицію¹. Біля уставки розміщується поперечна широка **смуга-морщинка** (висота до 20 см), найбагатше декорується уставка, на якій поверхневими стібками чорними нитками вишиті від трьох до семи орнаментальних смуг, що сягають майже коміра. Смуги заповнені в рядовому порядку розетками, зигзагами, есовидними мотивами. Орнаментальні смуги розділені горизонтальними стрічками й часто вишиті чорними та металевими нитками. Нижче уставки – морщинка, вишита низинкою, півхрестиком, хрестиком і заповнена великими темно-червоними ромбами з виступами. У морщинках іноді виступають пробіли тканини. Деколи між морщинкою і манжетами вишивка розміщена як у буковинських сорочках вертикальними, скісними стрічками, розміщується на поверхні рукава шаховим повтором узору. Виконується декор на рукаві вовняними нитками, технікою **кучерявий шов** або **об'ємною гладдю**. Пазушка оформлювалася смужками вишивки – “погрудками”, а від них по обидва боки йшли додаткові смуги орнаменту – “прибоки”. Іноді орнамент “погрудок” переносився на спину.

Одяг оздоблювався головним чином **лічиливими техніками**, що передбачали точний підрахунок ниток. Однією з найпоширеніших технік є **низинка**, характерна для уставок Бучацького району. Для неї вживали бавовняні нитки (заполоч) і переважала вишивка, виконана червоними й чорними кольорами. Існує кілька способів оздоблення низзю і, залежно від цього, вона поділяється на поздовжню й поперечну. Вишивають цією технікою паралельними стібками на всю довжину взору. Ця техніка, окрім теренів Західного Поділля, поширена також у північних районах Вінницької області.

Наприкінці XIX – на початку XX ст. набуло поширення вишивання **хрестиком**. Серед орнаментальних мотивів, виконаних цією технікою, були геометричні та рослинні. У Борщівському, Заліщицькому районах характерним було шиття півхрестиком у поєднанні з **гладдю** та **крученкою**, що створювали різне фактурне звучання. Нитки для вишивання цих технік брали вовняні. Принцип розміщення орнаменту на сорочках мав давні традиції. Від того, як розміщувався декор, скільки його було, залежало від призначення, віку та заможності людини, а також від крою сорочки. Упродовж віків сформувалася чітка система розміщення вишивки та певних частин одягу. Навіть уже на модернізованому вбранні, зокрема сорочках, місце декору ще довгий час залишалося без змін.

Аналіз вишивки на жіночих сорочках дає змогу виділити **рукавно-плечовий** комплекс у самодостатню величину, що здатний бути своєрідним етнічним індикатором. Орнамент вишивок – геометричний з великою кількістю елементів, зокрема, ромбів, зірочок, хрестиків. Колорит вишивок традиційний – чорно-червоний, згодом з'являються поліхромні з додаванням біло-жовтого, синього, фіолетового кольорів.

Чоловічі сорочки шили з конопляного або лляного полотна. На Борщівщині носили довгу до колін, попушену по штанах сорочку з білого так званого “згрібного полотна” [13, с.613]. Сорочки, що побутували на Борщівщині, мали виражений традиційний характер крою – це тунікоподібна сорочка без плечових швів. В основі виробів лежить перекинута по лінії плеча полотнище з розрізом для голови. На конструкцію сорочки впливала ширина полотна (60–70 см), від якої залежала наявність чи відсутність бокових клинів. Рукави сорочок пришивалися до стану під кутом 90 градусів і мали вільне закінчення. Спереду стану сорочки робився поздовжній розтин, довжина якого мала місцеві особливості й коливалася від 18 до 30 см. Коміри були переважно у святкових сорочках у вигляді нешироких прямокутних смужок шириною 2–3 см. Носили такі сорочки поверх штанів з домотканого полотна й підперізувалися вовняними крайками або широкими шкіряними пасами на кілька застібок. Оздоблення розміщувалося на тих части-

¹ ТКМ інв. № ТКМТ – 260, ТКМТ – 293, ТКМТ – 296, ТКМТ – 308.

нах сорочки, які відкривали доступ до тіла (розріз пазухи, виріз горловини, низ рукавів та подолу). За стильовими особливостями орнаменту можна виділити два види оздоблення: геометричними та рослинними орнаментами.

Прикладом першого виду є сорочки із сіл Зимне, Пилипче, Сапогів, Кривче. В основі композиції вишивок є прямі смуги шириною 2–3,5 см, що прикрашали краї рукавів і розтин пазухи. На сорочках села Сапогів орнаменти у вигляді ромбічної сітки, у “віконцях” якої зроблені ажурні дірочки технікою **виколювання** або вишиті різнокольоровими цятками. Вишивка виконана технікою **лічильна гладь, виколювання** заповлечевими нитками, з’єднувальні шви на рукавах та станку зроблені ажурною технікою конопляними нитками. Рослинні мотиви характерні для сорочок сіл Шупарка, Кривче, Дністрове, Вільховець, Звинячка, Більче-Золоте. Орнаментальні мотиви складають гірлянди з квітів, пуп’янків, оповитих галузками з листям. З’єднувальні шви виконані конопляними воскованими нитками.

Смужка на подолі має 2,5 см ширини, а з’єднувальні шви – 3,5 см. Вишивка на сорочках виконана технікою **хрестик** або “колодки”. Л.Булгакова зазначає, що “аналогів такої орнаменталії чоловічих сорочок не має у жодному районі, не тільки Поділля, але й України” [3, с.58].

У північних районах Західного Поділля розповсюджена **сорочка-кошуля** зі вставками, рукави якої викінчувалися вузькими обшивками-дудицями й зав’язувалися тороками або шнурочком. Сорочки мали з обох боків “бочки”, що робили їх досить вільними. Широкі рукави інколи закінчувалися манжетами. Вишивка наносилася на комір або стійку, низ рукавів, пазушку, а подекуди на місця з’єднання станка з рукавами. Застібка робилася найчастіше асиметричною, від неї по центру пазушки пришивалася подвійна “маніжка”, яку густо вишивали складними геометричними зображеннями. З історії села Денисів зі спогадів отця Вітошинського (1837–1901 рр.) дізнаємося про те, що “денисівці не знали кольорових вишивок, сорочки мережали білими нитками” [2, с.258].

На основі аналізу жіночих та чоловічих сорочок можна зробити висновок, що в характері їх художньо-образного вирішення є відмінні риси, притаманні для Східного та Західного Поділля. Одночасно можна говорити й про спільні риси, які спостерігаємо у виборі матеріалів, орнаментуванні, колориті, вишивальних техніках.

Чорний колір вишивки був домінуючим, іноді до нього додавали темно-вишневий або ж червоно-чорну гаму доповнювали жовтим чи зеленим. Широко використовувалися різноколірні **мережки**: *штатівка, стебнівка*, які з’єднували в єдине ціле композиції орнаментів і вносили додатковий художній ефект [10, с.60].

Поясне (стегнове) убрання одягали безпосередньо на нижню частину фігури, на сорочку, що зумовлювало “зв’язок натільного і поясного одягу, відповідність їхніх форм і художнього вирішення” [15, с.68].

У жіночому костюмі другої половини XIX – початку XX ст. існувало кілька способів утворення стегового одягу й можна виділити такі основні типи: **незшитий, частково зшитий, розпашний, зшитий глухий**. До найдавнішого незшитого одягу відноситься **двоплатова запаска, одноплатова обгортка**. Запаски одягалися поверх сорочки, зав’язувалися на торочки біля стану. Для запасок виготовлялися тонкі вовняні тканини з типовим поперечним розміщенням гладких або дрібноузірних смуг на чорному, вишневому тлі, а готові вироби облямовували з трьох кінців плетеною кіскою – “снурком”. Цей тип убрання побутував до кінця XIX ст. по всій території України й був поширений в інших народів Карпато-Балканського регіону [14, с.53]. Бучацькі “білі запаски” наділені цікавим композиційним вирішенням, нижній край “поділок” заповнений суцільною масою дрібненьких, симетрично згрупованих гладких і павучкових смуг, що характерно для Покуття і Західного Поділля. Розвиненою формою поясного незшитого одягу була **горботка**, яка набула поширення на Східному (у Хмельницькій і Вінницькій областях) і Західному Поділлі (у наддністрянській частині Тернопільської області), а також на Покутті. Найбільш виразними й декоративними є тканини для горботок із чорним фоном, перетканими різнобарвними повздовжніми смугами (“попередницями”). На території Західного Поділля були поширені “окружні” горботки, у яких орнаментальний ритм базується на поєднанні широких і вузьких смуг. Носили горботку, обвиваючи її навколо стану, закріплюючи крайкою, правий нижній кінець якої підтикався під крайку. Тканини для запасок і горботок ткали різними видами саржевого переплетення.

З кінця XIX ст. незшиті форми поясного одягу поступово замінюються зшитими – **спідницею**, що виготовлялася не тільки з домотканих тканин, але й із фабричних¹. Шили їх з кількох полотниць (пілок), залежно від ширини тканини. Пілок було від трьох до шести, які зшивались, а зверху пришивали обшивку із зав'язками, пізніше пояс. Полотняна спідниця-“димка” виготовлялася з “шальонової матерії”, понизу спідниці пришивалася широка чорна оксамітка. Набули змін фартухи-запаски, які виготовляли з фабричних тканин, особливо святкові прикрашали вишивкою.

Отже, поясний жіночий одяг у розглядуваний період зазнав істотних змін у конструктивних переходах від незшитих форм до повністю зшитих і відрізнявся від міського (міщанського) одягу. Бучацька міщанка була одягнена “в сорочку з високим подвійним фризованим коміром, довгі рукави сорочки закінчувались фризовими манжетами. Поверх сорочки проходила довга майже до землі спідниця, широка долиною, звужувалась до стану – від стану переходила в обтислу горсетку, запинану спереду. На це приходила широка запаска. Спідниці були шиті з тонкого сукна, темнішого відтінку. Кожна міщанка мала по кілька спідниць (суконки) і кілька великих кашемірових хусток чотири квадратних метрів” [1, с.470]. Залежно від свят, посту, весілля чи жалоби, вбирали відповідного кольору хустку. Дівчата по сорочці одягали широку “вовняну суконку, збирану в пасі, довгу на пару цалів поза коліна, вишневого, синього або зеленого кольору. Спереду по спідниці припасовували крайкою фартушок, звичайної іншої краски, як спідниця, з трьома пасками темнішого кольору й короткими френзлями. Кінці крайки звисали з лівого боку, і крайка і фартушок були ткані з чистої вовни. Поверх вдягали жупаник без рукавів, довгий до половини спідниці, або короткий до стану киптарик” [1, с.471]. У зв'язку з переходом на нові конструкції натільного, стегнового одягу, з'являється нова ремісничка професія – кравчиня, що займалася пошиттям жіночих, чоловічих сорочок, штанів (Марія Кара, село Довге Теревовлянського повіту) [6, с.617].

Чоловічий стегновий одяг складався з вузьких **штанів-портків** з білого полотна. У неділю та свята полотняні штани спеціально складали так, щоб утворювалися складки, на Борщівщині їх називали “рисовані” (село Більче Золоте), а в селі Шишківці мали назву “гармонійка”. З полотняними штанами носили на випуск сорочку, а із суконними холошнями її заправляли всередину. У містах у кінці XIX ст. носили штани темного кольору – чорні або сірі, що мали назву “райтки” і шилися з фабричних тканин (вельвет). Ці основні комплекси жіночого та чоловічого вбрання одягали влітку, але перепади температур змушували використовувати допоміжний одяг – **нагрудний**, що захищав верхню частину фігури. На території Західного Поділля побутувала друга форма цієї групи одягу без рукавів (**лейблики, кептарі, камізьельки, керсетки-станіки, горсети**). Вони виготовлялися з хутра або тканини, залежно від призначення, і були короткими або ж довгими, легкими або теплими, прямоспинними або “під стан”. Горсетки мали округлий виріз горловини й шилися з вовняної тканини чорного чи синього кольору, пазуха й низ оздоблювалися вишивкою або бісером. Як нагрудний одяг жінки носили стародавню **катуанку** зі смугастого синьо-білого або червоно-білого саморобного полотна. У XX ст. поширилися **безрукавки-камізьельки** з оксамиту, плису, сатину. Камізьельки були різні за кроєм: приталені (Лазарівка Монастириського району), прямі, оздоблені рослинними мотивами². Святкові камізьельки на Бучаччині були білі й багато декоровані вишивкою в техніці гладь, низ камізьельки оформлювався зубчиками³. У Монастириському районі поширена коротенька керсетка-станік, низ якої оформлений фестонами й такий тип характерний для Волині. Укорочені прямоспинні форми збереглися у хутряних безрукавках (кептарях, лейбликах), у яких хутряна обшивка мала декоративну функцію і водночас утеплювала одяг⁴. Ці одягові компоненти прикрашались нашивними прикрасами: аплікацією, вишивкою. Вони підкреслювали крій, а також конструктивні лінії одягу в таких місцях, як горловина, пройма, пілки, кишені. Шви обшивали довкола вовняними нитками червоного, жовтого кольорів, що утворювали орнаментальні мотиви “кучері”, “зубчики” і доповнювали яскравими вовняними гудзиками. Такі форми одягу були по-

¹ ТКМ інв. № ТКМТ – 2835.

² ТКМ інв. № ТКМТ – 6132.

³ ТКМ інв. № ТКМТ – 490.

⁴ ТКМ інв. № ТКМТ – 1430, ТКМТ – 5720, ТКМТ – 5901.

ширені в Борщівському районі, а також на Покутті й у гірських районах Карпат. Типовим нагрудним чоловічим одягом були жилетки та безрукавки-нагрудники. У XX ст. поширюються нові форми **нагрудного одягу: піджаки-бунди, куртки, френчі**. Одним з важливих чинників, що привів до переходу на нові форми, види одягу на початку XX ст. “були міграційні процеси, зокрема, на захід психоекологічна адаптація людей привела до творчого комбінування та подолання старих і пошуку нових оптимальних форм” [16, с.30].

Верхній одяг розподіляється на осінньо-весняний і зимовий. Форми верхнього осінньо-весняного одягу із саморобного полотна залежали від типу крою спинки й способу поєднання її з передньою пілкою по лінії плеча. Такий одяг не розрізався по лінії плеча й викроювався з перегнутого полотнища (у перекидку). Прикладом одягу, що зберіг архаїчні риси, є **свита й сардак**. **Сардак** – плащовий, халатоподібний одяг шився частіше з одного або двох, перегнутих по лінії плеча довгих полотнищ домашнього сукна. Ранні форми зберегли верхню частину прямо-спинною, а нижню розширювали за допомогою клинів, що вшивалися по боках, від лінії талії¹. Порівняно з Волинню, де опанчі, сіряки й кожухи були рясними та довгими, на Західному Поділлі верхній одяг був значно коротшим і не обов’язково рясованим. Верхнім жіночим одягом служила **полька, жупан** із відрізною спинкою зі зборами. Чоловіки носили полотняні куртки білого кольору або ткані у вузькі білі та сині смуги, з відрізною спинкою і густими зборами на спині, боці. Подібні до курток короткі сукняні **сіряки** носилися під час польових робіт, а їхня довжина була різною, як і колір (чорні, білі). У селі Настасів Микулинецького району О.Кульчицька замалювала жіночий каптан з полосатої набивної тканини, що входив у комплекс святкового одягу жінки похилого віку [12, с.1]. Каптан має давнє слов’янське походження і зберіг основні принципи крою – приталений, зі призбираною спинкою, що було характерно для такого ж типу верхнього одягу XVII–XVIII ст.

На Західному Поділлі поширений верхній зимовий одяг – **кожух**, різні типи якого виготовлялись у всіх кушнірських осередках України [4, с.51]. Переважали кожухи, відрізані в стані, з розширеним низом, так звані “довгі” кожухи² та “пояскові” кожухи, що теж відрізані в стані, але значно коротші (70–80 см). Г.Й.Горинь відзначає, що в північній частині Західного Поділля “кожухи були довжиною по кістки, широкі, з фалдами, широкими відкладними комірами” [4, с.53]. Значно рідше траплялися прямоспинні кожухи “бунди” довжиною до колін, а також так звані “пояскові”. З кінця XIX ст. і особливо в перші десятиліття XX ст. відбуваються значні зміни у формах кожухів, насамперед зменшуються розміри деталей, загальна довжина, що пов’язано зі зменшенням попиту та з появою нових типів верхнього одягу. Довгі кожухи носили ще до 1940 р. у селі Коропець Монастирського району, а також у Чортківському районі. Рукавні кожухи оздоблювали ідентично до безрукавок і найпоширенішим методом оформлення одягу з хутра було оздоблення шнуром. У південній частині на Борщівщині, Заліщиках застосовували аплікацію та вовняні китиці, а також використовували в оздобленні аплікацію сап’яном і сукном. У кожухах з відрізною спинкою шов декорували по лінії стану та по бокових клинах до низу. Однобортність кожухів зумовила симетричне розташування орнаменту по краях виробу, чітку рівновагу й ритмічність на прямоспинних кожухах, у яких краї оздоблювалися біля хутряної облямівки по лінії рукава, по бокових швах, по низу подолу.

Народний головний **убір** – одна з важливих складових частин народного костюма, що становить надзвичайно розвинутий складний комплекс. Він вміщує велику кількість компонентів, передбачає способи носіння, поєднання із зачіскою. Як невід’ємна структурна одиниця народного костюма головний убір знаходиться, залежно від соціально-економічних факторів, географічних і кліматичних умов, світоглядних уявлень. Жіночі головні убори чітко розмежовуються (за формою, способом носіння) на дівочі та жіночі. Дівчата не закривали волосся, до їхніх головних уборів відносилися: начільна стрічка, вінець, зимою носили хустку. Заміжні жінки поверх кольорового очіпка носили намітку – сіру, жовтувату, а інколи чорну. На Борщівщині у святкові дні дівчата “носили на голові **гердани, віночки** з квітів, а при самім чолі кучері з качачого пір’я, а до вінка були причіплені стьожки різного кольору, що сягали аж до колін” [7, с.629]. На свята заміжні жінки обвивали голову сніжно-білим **рантухом**, кінці якого звисали

¹ ТКМ інв. № ТКМТ – 2181, ТКМТ – 2182, ТКМТ – 8177.

² ТКМ інв. № ТКМТ – 5803, ТКМТ – 8760.

позаду до колін. Цікавим є весільний головний убір села Вільхивчик Гусятинського району, змальований О.Кульчицькою [12, с.4], що складався з оксамитової шапочки, на яку нашиті рядами ленти з коралів і дрібних квітів, на потилиці укладені в букет. По плечах звисали шовкові ленти, а чоло прикрашав позолочений вінок з барвінку. Міщанки в другій половині XIX ст. пов'язували голову "волічковими" хустинами, чорними з вузьким віночком ясно-синіх квіток, закриваючи підборіддя. Молодиці зав'язували хустку назад поверх (втятої після вінчання) коси, у дівчат хустка зав'язувалася "під бороду" [11, с.500].

Парубоцькі головні убори влітку – високі солом'яні **капелюхи**, прикрашені герданами, пір'ям з когутячого хвоста, квітами. Старші чоловіки не прикрашали капелюхів, а здебільшого опоясували їх шнуром або вузькою стрічкою. Міщани одягали капелюхи тільки на свята, а в будні носили **кашкети**.

Узимку одягали чорні баранячі **шапки** конусоподібної форми, зі стоячим чи загнутим усередину верхом. Також побутувала шапка із червоного або синього сукна, викладена в середині шкірою та обшита довкола хутром [5, с.135].

Висновки. На даній території вся система виражальних засобів, орнаментально-композиційних, колористичних вирішень базувалася на загальноукраїнській основі й має локальне звучання внаслідок особливостей історичної долі краю, його етнокультурних контактів із сусідніми землями. З кінця XIX ст. у зв'язку з модифікацією традиційного одягу, а також через ряд причин соціально-економічного характеру відбуваються певні зміни у формуванні основних компонентів одягу, що привело до певної консервації деяких форм одягу (натільний одяг, незшитий поясний одяг). Цей етап тісно пов'язаний з регіональними й локальними особливостями народного вбрання, що було зумовлено характером господарської діяльності, рівнем технічного прогресу. Це позначилося на художньо-естетичних ознаках одягу. На початку XX ст. відбувається переорієнтація діяльності людини, витіснення фабричними тканинами домашнього ткацтва. Поширення нових видів тканин приводить до часткової заміни форм одягу. Ця тенденція стосується заміни рукотворних тканин і виробів з них, адже ці тканини як компонент матеріальної культури сформували особливості, вироблені колагатійною працею етносу. Середина XX ст. означена змінами в традиційній побутовій культурі, переходу на нові урбанізовані форми життя. У щоденний побут уводяться стандартизовані, уніфіковані вироби. Народними майстрами й професійними художниками відтворюються традиційні тканини та вироби, у яких зразки народного мистецтва не наслідуються, а відтворюються у вторинних "фольклоризованих" формах.

1. Бобик І. Давня ноша Бучацьких міщан / І. Бобик // Бучач і Бучаччина. Історико-мемуарний збірник. Український архів. – Т. XXVII. – Нью-Йорк ; Лондон ; Париж ; Сідней ; Торонто : Друкарня Української Видавничої спілки в Лондоні, 1972. – С. 470–472.
2. Бородієвич І. Село Денисів / І. Бородієвич // Шляхами Золотого Поділля. Український архів. – Т. XXI. – Філадельфія, ПА : Друкарня вид-ва "Америка", 1970. – С. 239–259.
3. Булгакова Л. Художні особливості чоловічих сорочок Борщівщини кінця XIX – поч. XX ст. / Л. Булгакова // Літопис Борщівщини. – Борщів : Джерело, 1994. – Вип. 5. – С. 57–59.
4. Горинь Г. Шкіряні промисли західних областей України : друга половина XIX – поч. XX ст. / Г. Горинь. – К. : Наук. думка, 1986. – 90 с.
5. Декоративно-ужиткове мистецтво : словник : у 2 т. / за заг. ред. Запаско Я. П. – Львів : Афіша, 2000. – Т. 2. – 400 с.
6. Дубівка В. Село Довге / В. Дубівка // Теревельська земля. – Нью-Йорк ; Лондон ; Париж ; Сідней ; Торонто : НТШ, 1968. – С. 613–629.
7. Дуткевич-Кавуля М. Село Шишківці / М. Дуткевич-Кавуля // Чортківська округа. Український архів. – Т. XXVI. – Нью-Йорк ; Лондон ; Париж ; Сідней ; Торонто : Видавець Діловий Комітет Земляків Чортківської Округи, 1974. – С. 627–629.
8. Запороцька-Потопник А. На організаторській ниві / А. Запороцька-Потопник // Шляхами Золотого Поділля. Український архів. – Т. XXI. – Філадельфія, ПА : Друкарня вид-ва "Америка", 1970. – С. 159.
9. Зельський І. Село Залісся / І. Зельський // Чортківська округа. Український архів. – Т. XXVI. – Нью-Йорк ; Лондон ; Париж ; Сідней ; Торонто : Видавець Діловий Комітет Земляків Чортківської Округи. – 1974. – С. 612–680.
10. Кара-Васильєва Т. Українська вишивка / Т. Кара-Васильєва. – К. : Мистецтво, 1993. – 260 с.

11. Крочак-Шевчук Є. До Вичілок доріженька / Є. Крочак-Шевчук // Бучач і Бучаччина. Історико-мемуарний збірник. Український архів. – Т. XXVII. – Нью-Йорк ; Париж ; Сідней ; Торонто : Друкарня Української Видавничої спілки в Лондоні, 1972. – С. 497–500.
12. Кульчицька О. Народний одяг західних областей УРСР / О. Кульчицька. – К. : Вид-во АН УРСР, 1959. – 15 с. : табл. 64.
13. Левицький М. Спомин про Більче Золоте / М. Левицький // Чортківська округа. Український архів. – Т. XXVI. – Нью-Йорк ; Лондон ; Париж ; Сідней ; Торонто, 1974. – С. 613.
14. Никорак О. Українські народні тканини XIX–XX ст. : типологія, локалізація, художні особливості. – Ч. I : Інтер'єрні тканини / О. Никорак. – Львів : НАН України, Ін-т народознавства, 2004. – 578 с.
15. Ніколаєва Т. Історія українського костюму / Т. Ніколаєва. – К. : Либідь, 1996. – 176 с. : іл.
16. Сніжко В. Ідеологія терену / В. Сніжко // ОМ. – 2002. – № 1. – С. 30–31.
17. Тканко З. Народний одяг Поділля в збірках Державного музею етнографії народів СРСР у Ленінграді / З. Тканко // НТЕ. – 1985. – № 3. – С. 61–63.

Актуальностью является потребность углубленного исследования народной одежды Западного Подолья как неотъемлемого элемента художественного наследства, которое содержит неисчерпаемый этнографический материал народоведа для использования и применения его в современной практике дизайнеров-модельеров, художников декоративно-прикладного искусства.

Ключевые слова: традиция, нательная одежда, поясная одежда, бедренная одежда, орнамент, покррой.

Actuality is a necessity of deep research of folk clothes of Western Podillya as an inalienable element of artistic inheritance, which contains inexhaustible ethnographic material of ethnology for the use and its application in modern practice of designers-designers, artists of the decoratively-applied art.

Key words: traditions, worn next to the skin clothes, half-length clothes, femoral clothes, decorative pattern, cutting out.

УДК 745.51: 749.1

Марія Дяків

ДО ІСТОРІЇ МІСЬКОГО МЕБЛЯРСТВА ГАЛИЧИНИ

У статті подана інформація про функціонування деревообробної школи в м. Станіславів кінця XIX – початку XX ст. Висвітлено основні напрями навчання в школі майстрів столярної справи та наведено досі не відомі приклади типологічних груп наборів художніх меблів Станіславівської столярної школи. Проаналізовано вплив історичних стилів на тектоніку меблів, серед яких домінував модерн і народно-стильова течія.

Ключові слова: меблярство, меблевий набір, стиль, ремісник, конструювання.

З огляду на суттєве зацікавлення широкого кола вчених, колекціонерів, майстрів меблевої справи, студентів та учнів художніх навчальних закладів до давніх меблів, а також дизайнерів до проектування новітніх аналогічних конструкцій, постала потреба комплексного опрацювання цього матеріалу в історичному, типологічному та стилістичному аспектах. Варто зауважити, що цінним з мистецтвознавчої позиції є зразки меблів, що були створені майстрами Станіславівської столярної школи, де було впроваджено в ремесло мистецький смак. Індивідуальний підхід до створення виробу, професійне конструювання, орієнтування на історичні стилі стали обов'язковою нормою і вимогами фахового підходу. Цей період був означений зростанням національної свідомості, захопленням етнографією та народною творчістю. Ідея національного стилю в меблярстві Галичини була реалізована проектуванням меблів, основою для яких обрали народні форми меблів.

Мета статті – простежити розвиток традиційного столярного ремесла на прикладі художніх виробів для Галичини столярної школи м. Станіславів.

У кінці XIX – на початку XX ст. сформувалось архітектурне та меблеве столярство в головних центрах Галичини, зокрема, Львові, Станіславові, Чернівцях, Коломиї, Тернополі, Вижниці, Косові. Часи розквіту міського столярства припали на другу половину XIX ст., чому